

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 140.8:355.233(477)

М. Гетьманчук, Я. Турчин

Львівський державний університет внутрішніх справ,
Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ПОЛІТОЛОГІЇ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

© Гетьманчук М., Турчин Я., 2008

Висвітлюються проблеми та специфіка викладання курсу “Політологія” для курсантів та студентів Львівського військового інституту Сухопутних військ Збройних сил України.

The problems and specific features of teaching the course “Political Science” for cadets and students of Lviv Military institute of Infantry Military Forces of Ukraine have been regarded.

Вчені підраховали, що за 5,5 тис. років своєї історії людство пережило 15 тис. воєн та збройних конфліктів [1]. Війни були своєрідними рубежами, точками відліку етапів історичного розвитку. Вони вносили корективи у політику держав, у розстановку соціально-класових сил, змінювали характер міжнародних відносин, державних діячів при владі, взагалі міняли політичну карту світу. Людство все більше почала цікавити відповідь на питання про те, як ведуться війни, чому вони слугують, у чому полягають причини воєн, які соціальні явища сприяють чи перешкоджають їхньому виникненню. Пошук відповідей на поставлені питання зумовлює читання курсу політології для курсантів вищих військових навчальних закладів України.

Необхідно вказати й на те, що єдиної думки щодо викладання курсу “Політології” у військових ВНЗ не вироблено. Оскільки викладачі Національного університету “Львівська політехніка” (кафедра політології утворена ще у 1989 р.) із 1994 р. читають курс “Політології” для курсантів і студентів військового інституту, то вони напрацювали певний досвід. За цей час силами кафедри та спільно із викладачами інших ВНЗ видано для курсантів два підручники, два навчальні посібники і два політологічні словники [2–8]. Тепер коротко про розбіжності у підходах щодо викладання предмета. Вони стосуються пропозицій щодо запровадження у військових ВНЗ нового предмета “Військова політологія”:

1) частина викладачів-політологів, вчених, які працюють у військових ВНЗ, стверджують, що основне завдання політології полягає у вивченні проблем, пов'язаних із війною, створенням та застосуванням збройних сил. Політологія у цьому контексті розглядається ними лише як суспільно-політична складова системи військово-наукового знання. Така постановка питання має певні недоліки, адже вона відкидає зв'язок між війною і політикою, і, по суті, позбавляє політологію наукової самостійності;

2) інша частина політологів вважає, що предметом “Військової політології” є військова політика держав та міжнародних утворень, її цілі, розвиток військового будівництва. За такого підходу до предмета “Військової політології” зараховують військові аспекти деяких галузей знань: філософії політики, політичної історії, політичної соціології та економіки тощо. Тому “військову політологію” пропонується вважати не самостійною наукою, а комплексною науковою дисципліною (на зразок теорії безпеки), окремі галузі якої відповідали б різновидам військової політики;

3) третя група політологів зазначає, що “Військова політологія” має певний специфічний предмет. Їхні погляди зводяться до того, що військово-політичні відносини є специфічним видом соціальних відносин, це галузь відносин між соціальними утвореннями різного типу і рівнів (суб'єктів політики), які формуються внаслідок створення, організації та використання військової сили. Таке розуміння специфіки військово-політичних відносин дає їм змогу визначити предмет “Військової політології” як науки про роль та місце військової сили у політиці, про закономірності її використання суб'єктами політики задля відстоювання реалізації своїх життєво важливих інтересів. Концепція “військова сила”, її структура та предметний зміст беруться за основу. Вона охоплює: а) визначення поняття “військова сила”, виявлення його сутності,

компонентів, джерел формування, суб'єктів створення та використання, видів та форм застосування всередині країни і на міжнародній арені у політичних цілях; б) дослідження "військово-силової" структури держави – військової організації, її типології, законів формування та розвитку; аналіз взаємовідносин військової організації з державою та громадянським суспільством; в) аналіз військово-політичної обстановки, її суперечностей та тенденцій розвитку, визначення та оцінка джерел та факторів військово-політичної стабільності (чи нестабільності), прогнозування динаміки та перспектив розвитку військово-політичних відносин; г) аналіз політичних ситуацій, під час яких виникає необхідність застосування військової сили; роль політики у підготовці, розв'язанні, веденні чи недопущенні воєн і військових конфліктів; регулювання обмеження та скорочення озброєнь та збройних сил, зміцнення заходів довіри як до політики, так і до військових властей; д) дослідження сучасної військової політики держав, її джерел, цілей, змісту та результатів; розкриття принципів формування та механізмів використання військової сили суб'єктами політики (влади) для реалізації життєво важливих інтересів держави та суспільства; е) вивчення військових аспектів національної безпеки, її структури, механізмів забезпечення, місця та ролі у ній військової сили; виявлення зв'язків між національною та міжнародною безпекою, принципів та форм взаємодії військових організацій держав, союзів держав з метою її досягнення; є) дослідження проблеми миру та способів його досягнення як альтернативи війнам та збройним конфліктам; цілей сучасної військової політики держав;

4) четверта група політологів захищає традиційні погляди: 1) за основу базового курсу "Політологія" для військових ВНЗ необхідно взяти загальний курс "Політологія". Цей курс пропонується доповнити темами військового спрямування (наприклад, "Національна безпека України", "Військова політика України" тощо) та здійснити модифікацію окремих тем курсу відповідно до військової специфіки.

Вищезазначене дає змогу стверджувати, що причини такої ситуації такі: 1) нині відсутня єдина, розроблена і затверджена на державному рівні навчальна програма, яка повинна стати базовою для розроблення й викладання "Політологія" у військових ВНЗ; 2) прихильники запровадження предмета "Військова політологія" у навчальні програми військових ВНЗ визнають, що вони чимало тем запозичують від зарубіжних військових освітніх програмах; 3) некритичне запозичення методів і методик зарубіжних країн (переважно Англії, Росії та у сфері військової освіти) далеко не завжди може виявитися корисним для України; збагачення методологічної вітчизняної школи військово-політичних досліджень обов'язково повинно супроводжуватися їхнім критичним осмисленням, в умовах адаптації до наших умов; 4) ймовірний вступ України в НАТО дає підстави вважати, що у військових ВНЗ справді існує необхідність запровадження предмета "Військова політологія", але це потрібно робити із залученням програм курсу загальної "Політологія"; 5) протягом тривалого часу, а це необхідно враховувати, у військово-політичній науці сформувався й власний метод. Його основу становлять понятійно-категоріальний апарат та система закономірностей, які розкривають найістотніші сторони і зв'язки явищ й процесів військово-політичної сфери і слугують для вирішення проблем військово-політичної практики. До основних категорій військової політологія можна зарахувати: "військову політику", "військову доктрину", "військову силу (могутність)", "військову безпеку", "військово-політичну стабільність", "військовий конфлікт" та інші.

Підготовка у військових ВНЗ офіцерів Збройних сил України вимагає від політологів-викладачів вирішення важливих завдань:

1) здійснення глибокого політологічного аналізу історії розвитку військово-політичної думки як в доядерну, так і в ядерну епохи. Необхідне ознайомлення курсантів із різноманітними воєнними доктринами (помсти, стримування, гнучкого реагування, обмеженої ядерної війни тощо). Потрібно формувати у них глибокі наукові знання про те, як виходити з історичного тупику, у який світове співтовариство завела логіка силового мислення;

2) враховувати, що вивчення курсантами політологія неможливе без засвоєння сукупності знань, пов'язаних з національними інтересами держави, які розглядаються, насамперед, через визначення їхньої ролі у формуванні політики національної безпеки. Аналіз розпаду держав СРСР свідчить, що після здобуття державності та оголошення в декларації державного суверенітету своїх національних інтересів одним з наступних кроків держави є прийняття Концепції національної безпеки – стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, людства загалом від внутрішніх та зовнішніх загроз);

3) відображення повною мірою у курсі політологія теорії військової безпеки як складової системи захисту національних інтересів будь-якої країни, нехтувати якою вона не може з огляду на зростання у світі фактора сили. Військова безпека є фундаментом національної безпеки. За її наявності можливе вирішення усіх інших завдань щодо забезпечення національної безпеки: створення необхідних умов для стабільного розвитку політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних, демографічних, засад життєдіяльності

суспільства. У навчальних програмах необхідно виділяти та підкреслювати те, що військова безпека не може досягатися лише за рахунок оборони держави, оскільки передбачає ефективні заходи в усіх окреслених вище сферах суспільного життя.

У ході викладання курсу “Політологія” необхідно наголошувати, що з огляду на тенденції подальшого розпаду держав за етнічно-релігійними ознаками, а також зважаючи на те, що Україна у центрі трьох цивілізацій, наявність боєздатних Збройних сил, готових та спроможних забезпечити захист незалежності й територіальної цілісності держави, є основним силовим фактором національної безпеки. Розпад федеративних, поліетнічних, поліконфесійних держав набуває сьогодні небаченого розмаху. За даними ООН у 1945 році була 51 держава, у 1995 році – 185 держав, а за прогнозами Міжнародної спілки географів через 40 років їх буде 400, а, отже, на нашій планеті з’явиться близько 115 держав за рахунок розпаду та подрібнення вже існуючих. Однак відомо, що розпад держав супроводжується, як правило, кровопролитними війнами. Найімовірнішим претендентом на такий сценарій є наш сусід – Росія, про що свідчать події на її південних кордонах. Тому зміни, що відбуваються у світі, особливо в країнах, що межують з Україною, повинні оперативного знаходити відображення у її військовій доктрині та військовій політиці;

4) потрібне здійснення глибокого та всебічного вивчення військової політики сучасних держав, виникнення яких пов’язано з армією, та широкомасштабних військових конфліктів. Найвідповідальнішим та найскладнішим компонентом військової політики є формування військово-політичних планів та прийняття рішень; керівництво та управління збройними силами; регулювання відносин між державами за допомогою засобів військової дипломатії та військової співпраці; керівництво миротворчими операціями. У програмі курсу “Політологія” необхідно відобразити, що військова політика України визначається Военною доктриною, яку ухвалила Верховна Рада. Головна мета України у можливій війні полягає у відбитті збройної агресії, захисті державного суверенітету, політичної незалежності, територіальної цілісності та якнайшвидшому припиненні політичними та дипломатичними засобами військових дій.

У сфері військової політики існує потреба ґрунтовно оцінити ефективність організації протидії реальним та потенційним загрозам національних інтересів України, які виникли у ході розбудови державності, спрогнозувати основні тенденції їхнього розвитку, визначитися щодо пріоритетів у сфері воєнної безпеки. Національні інтереси України у галузі воєнної безпеки формуються під впливом реальних загроз для неї. Політична ситуація у світі засвідчує, що для України конкретних загроз з боку іншої держави сьогодні не існує, але військова небезпека є: 1) політична, економічна та соціальна нестабільність у деяких державах Центральної та Східної Європи; національно-територіальні конфлікти у Придністров’ї, Абхазії, Чечні породжують воєнно-політичну нестабільність по периметру кордонів України, здатні призвести до опосередкованого чи прямого втягнення нашої держави у тривалий конфлікт з непередбачуваними наслідками; 2) ще й досі висловлюються територіальні претензії до України, лунають заклики до перегляду кордонів нашої держави, посилюються опосередковані й прямі зовнішні виклики політичній незалежності України, зростає ризик можливої втрати реальних ознак її суверенітету; 3) робляться спроби диктувати Україні свою волю, втручатися у її внутрішні справи.

Необхідно також звернути увагу на те, що основою військової політики держави є воєнна доктрина, яка розрахована на визначений час і простір та відповідає на питання: як готуватися до війни, які сили для цього необхідні, і у зв’язку з цим дає конкретні рекомендації щодо підготовки країни до збройної протидії. Найважливіші концептуальні положення воєнної доктрини обов’язково затверджуються вищим органом законодавчої влади у формі спеціальних законів. Воєнна доктрина будь-якої держави має дві тісно пов’язані та взаємообумовлені сторони: соціально-політичну та військово-технічну: а) соціально-політична сторона охоплює питання, що стосуються методологічних, економічних, соціальних та правових основ досягнення цілей можливої війни; б) військово-технічна сторона – питання безпосереднього військового будівництва, технічного оснащення збройних сил та їхньої підготовки, визначення форм та засобів ведення збройними силами операцій і війни загалом;

5) у курсі політології потребує глибшого вивчення, як засвідчує практика, проблема військового будівництва в Україні взагалі та творення військової організації держави, зокрема. Необхідно знати, що критерієм ефективності підготовки Збройних сил України визначено якісні ознаки будівництва Збройних сил. Якісними ознаками Військова доктрина називає: бойову спроможність, бойову ефективність, бойову стійкість, мобільність, інформованість, живучість, готовність до мобілізації та виконання бойової задачі. У збалансованому будівництві видів Збройних сил, родів військ та спеціальних військ, як визначено у Воєнній доктрині України, пріоритет у розвитку надається високоточній зброї підвищеної потужності, силам та засобам розвідки, повітряно-космічній обороні, ракетним військам, радіоелектронній боротьбі, авіації та аеромобільним військам, перспективним типам військових кораблів;

б) необхідне поглиблення вивчення природи взаємозв'язків між державою та громадянським суспільством, а саме: а) вивчення історичного досвіду цивільного керівництва Міністерством оборони; б) запровадження демократичного цивільного контролю над збройними силами як необхідної умови подолання закритості армії, максимального усунення причин, які здатні перетворити армію на самостійний центр влади. Цивільний контроль потрібно визначати як теорію та практику такого регулювання військово-цивільних відносин у правовій демократичній державі, за якої основні принципи демократії займають провідне місце, а принципи військової справи підпорядковані. У кожній із сфер законодавчої, виконавчої та судової влади держави створюються засоби контролю за неухильним дотриманням вищезазначеної пріоритетності принципів.

У найзагальнішому вигляді система цивільного контролю допускає: 1) контроль і керівництво армією з боку законодавчої влади (парламент приймає концепцію військової політики; призначає та затверджує військове командування); з боку виконавчої влади (керівництво збройних сил підпорядковане цивільному уряду, цивільна особа–військовий міністр); з боку судової влади (контроль за виконанням законів); 2) вище керівництво збройними силами здійснюється політичними керівниками, які відповідають перед парламентом і виборцями; 3) створення у системі збройних сил системи обмежень, які виключають використання армії в антиконституційних цілях; 4) безпосередній контроль за армією з боку суспільства;

7) потребує поглибленого вивчення в курсі політології таке складне соціально-політичне явище, як військова сила держави, що продовжує залишатися невід'ємним атрибутом політики та важливим засобом захисту життєво важливих інтересів держави. Функції військової сили держави специфічні, вони не притаманні іншим інститутам;

8) особливої значущості набуває проблема антитерористичної діяльності збройних сил у сучасному світі. Особливу увагу необхідно приділити питанню потенціалу Збройних сил України у контексті антитерористичної боротьби: 1) необхідний поглиблений аналіз міжнародного тероризму як суспільно-політичного явища; 2) потрібна оцінка можливостей функціональних структур Збройних сил України щодо антитерористичної боротьби, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей; 3) очевидною є проблема внесення відповідних змін до законодавчо-нормативної бази будівництва та застосування Збройних сил України в інтересах забезпечення їхньої взаємодії з іншими елементами системи антитерористичної боротьби.

1. Політологія: Навч. посібник для курсантів вищих військових навчальних закладів / За ред. Б.А. Катеренчука, М.П. Гетьманчука. – Львів: Військовий інститут, 2000. – 260 с. 2. Політологія: Навч. посібник для курсантів вищих військових навчальних закладів МО України. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч.1. – 349 с. 3. Політологія: Навч. посібник для курсантів вищих військових навчальних закладів МО України. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч.2. – 309 с. 4. Політологія: Підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів ЗС України / За заг. ред. В.Ф.Смолянюка. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 446 с. 5. Словник-довідник політологічних термінів: Навч. посібник для курсантів та студентів вищих військових навчальних закладів / За ред М.П. Гетьманчука. – Львів: Військовий інститут, 2003. – 139 с. 6. Політологія у схемах, таблицях та визначеннях: Навч. посібник для курсантів та студентів вищих військових навчальних закладів / За ред М.П. Гетьманчука. – Львів: Військовий інститут, 2003. – 273 с. 7. Актуальні проблеми воєнної політології / За заг. ред. В.Ф. Смолянюка. – 1-е видання, Вінниця: Нова книга, 2002. – 344 с.